

Вимога щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності як структурний елемент конституційно-правового статусу суддів в Україні

Статтю присвячено аналізу вітчизняного та зарубіжного конституційного законодавства про судоустрій і статус суддів в частині вимоги щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності. Вимога щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності зумовлені публічно-правовим характером суддівської діяльності. Вимога щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності розглядається як один з елементів конституційно-правового статусу суддів. Проведений аналіз свідчить, що чинна редакція ч. 3 ст. 127 Конституції України враховує позитивний зарубіжний досвід та в цілому, відповідає європейським демократичним стандартам, а конституційні положення конкретизуються у відповідному спеціальному законі.

Ключові слова: конституційно-правовий статус суддів; правовий статус суддів; стаж професійної діяльності; суддя; юридична освіта.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження природи інституту конституційно-правового статусу суддів є неможливим без характеристики його складових елементів. Вітчизняними та зарубіжними нормативно-правовими актами визначаються вимоги, що пред'являються до суддів в цілому, та вимога щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності, зокрема. Проте, до останнього часу в науці конституційного права не створено теоретичних засад вимоги щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності, немає фундаментальних наукових досліджень цієї проблеми.

Актуальність теми дослідження зумовлена комплексним характером вимоги щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності, що пред'являються до суддів як правового інституту, що складається з норм різних галузей національного законодавства. Така особливість правової регламентації вимоги юридичної освіти та стажу професійної діяльності вимагає єдиної концептуальної спрямованості цих норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження правового статусу суддів як суб'єктів конституційно-правових відносин у будь-який час розвитку та становлення конституційно-правової доктрини не втрачали своєї актуальності та становили доволі високий відсоток від загального обсягу теоретичних напрацювань в цій сфері. У вітчизняній юридичній науці до питання вимог, що пред'являються до суддів частково зверталися у своїх дослідженнях такі вчені, як В. Єгорова, О. Лагнюк, А. Марцинкевич, Д. Шпенюв, О. Юшкевич та інші. Однак, на жаль, лише в деяких працях приділялась увага проблематиці, пов'язаній з вимогою щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності (І. Марочкін).

Мета й завдання статті. Мета даної статті полягає у пошуку та виявленні шляхів вирішення актуальних теоретичних проблем вимоги щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності кандидатів на посади суддів в Україні та зарубіжних країнах, урахування позитивного досвіду останніх.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до ч. 3 ст. 127 Конституції України на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросчесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. А частина четверта цієї ж статті Основного Закону встановлює, що для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності [1].

В зарубіжних конституціях часто зустрічаються норми, в яких містяться схожі до українських, за змістом кваліфікаційні вимоги щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності. Так, ст. 119 Конституції Російської Федерації декларує: «судьями можуть бути громадяни Російської Федерації, які ...мають вищу юридичну освіту і стаж роботи зі спеціальності не менш 5 років...» [2], ст. 126

Конституції Азербайджанської Республіки встановила, що «суддями можуть бути громадяни Азербайджанської Республіки, які ...мають вищу юридичну освіту і стаж роботи по юридичній спеціальності не менше 5 років» [3], ст. 83 Конституції Киргизької Республіки встановила, що «суддею місцевого суду може бути громадянин Киргизької Республіки, ...який має вищу юридичну освіту і стаж роботи по юридичній професії не менше 5 років; а суддею Верховного Суду може бути громадянин Киргизької Республіки, ...який має вищу юридичну освіту і стаж роботи по юридичній професії не менше 10 років» [4].

Зустрічаються конституційно закріплені приклади, котрі детальніше, ніж в Конституція України, закріплюють кваліфікаційні вимоги юридичної освіти та стажу професійної діяльності. Наприклад, в ст. 59 Конституції Домініканської Республіки встановлено, що для того щоб бути суддею Верховного суду, необхідно ...бути адвокатом або доктором права, що працює за своєю спеціальністю не менше восьми років, або обіймати протягом чотирьох років посади судді будь-якого суду або трибуналу [5].

В даному контексті варта уваги ще одна принципова обставина, а саме, що чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» додатково встановлює перелік професійної діяльності у сфері права для суддів апеляційного суду (стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років; науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років; досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років), Вищого суду з питань інтелектуальної власності (стаж роботи на посаді судді не менше трьох років; досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років; досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років) та Верховного Суду (стаж роботи на посаді судді не менше десяти років; науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років) [6].

Проведений вище аналіз свідчить, що чинна редакція ч. 3 ст. 127 Конституції України враховує позитивний зарубіжний досвід та в цілому, відповідає європейським демократичним стандартам, а конституційні положення конкретизуються у відповідному спеціальному законі.

Статтею 6 Закону Республіки Молдова «Про статус суддів» закріплено, що кандидатом на посаду судді може бути особа, яка ...отримала диплом ліценціата права; має стаж роботи за юридичною спеціальністю, необхідною для зайняття посади, на яку претендує... Суддею суду може бути призначена особа, яка ...має стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше п'яти років, та успішно склала кваліфікаційний іспит. Суддею апеляційної палати або Вищої судової палати може бути призначена особа, що має стаж роботи на посаді судді відповідно не менше шести і не менше десяти років [7].

Згідно з ст. 94 Кодексу Республіки Білорусь «Про судоустрій і статус суддів» кандидатом на посаду судді загального або господарського суду може бути громадянин Республіки Білорусь, який ...має вищу юридичну освіту із присвоєнням кваліфікації «юрист», стаж роботи за спеціальністю не менше трьох років, порядок обрахування якого визначається Урядом Республіки Білорусь або уповноваженим ним органом... [8].

Органічним законом Грузії «Про загальні суди» встановлено, що суддею може бути призначений (обраний) дієздатний громадянин Грузії, який ...має вищу юридичну освіту, академічний ступінь не нижчий магістра або прирівняного до нього/диплом про вищу освіту, досвід роботи за спеціальністю не менше 5 років... [9].

Відповідно до ст. 61 Закону Республіки Узбекистан «Про суди» суддею міжрайонного, районного (міського) суду з цивільних справ, районного (міського) суду з кримінальних справ, районного (міського) економічного суду, районного (міського) адміністративного, територіального військового суду може бути громадянин Республіки Узбекистан ...що має вищу юридичну освіту і стаж роботи за юридичною спеціальністю, передусім у правоохоронних органах, не менше п'яти років [10].

Конституційним Законом Киргизької Республіки «Про Статус суддів Киргизької Республіки» передбачено: 1) суддею Верховного суду може бути громадянин Киргизької Республіки ...що має вищу юридичну освіту за спеціальністю «Юриспруденція» або вищу освіту за напрямом підготовки «Юриспруденція» з присвоєнням академічного ступеня «магістр» при наявності академічного ступеня «бакалавр» за відповідним напрямом і стаж роботи за юридичною професією не менше десяти років

(ч. 1 ст. 15); 2) суддею Конституційної палати Верховного суду може бути громадянин Киргизької Республіки ...що має вищу юридичну освіту за спеціальністю «Юриспруденція» або вищу освіту за напрямом підготовки «Юриспруденція» з присвоєнням академічного ступеня «магістр» при наявності академічного ступеня «бакалавр» за відповідним напрямом і стаж роботи за юридичною професією не менше п'ятнадцяти років, володіє державною та офіційною мовами (ч. 2 ст. 15); 3) суддею місцевого суду може бути громадянин Киргизької Республіки ...що має вищу юридичну освіту за спеціальністю «Юриспруденція» або вищу освіту за напрямом підготовки «Юриспруденція» з присвоєнням академічного ступеня «магістр» при наявності академічного ступеня «бакалавр» за відповідним напрямом і стаж роботи за юридичною професією не менше п'яти років (ч. 1 ст. 17) [11].

Статтею 29 Конституційного Закону Республіки Казахстан «Про судову систему і статус суддів Республіки Казахстан» встановлені наступні вимоги, що пред'являються до кандидатів у судді: I. Суддею районного суду може бути призначений громадянин Республіки Казахстан, який: ...має вищу юридичну освіту, ... і, як правило, не менше п'яти років стажу роботи секретарем судового засідання, консультантом (помічником) суду, прокурора, адвоката або не менше десяти років стажу роботи за юридичною професією... II. Суддею обласного суду може бути громадянин, що ...має стаж роботи за юридичною професією не менше п'ятнадцяти років, з них стаж роботи суддею не менше п'яти років... III. Суддею Верховного Суду може бути громадянин, що ...має стаж роботи за юридичною професією не менше двадцяти років, з них не менше десяти років стажу роботи суддею, в тому числі п'яти років стажу роботи суддею обласного суду... [12].

Відповідно до Закону Латвійської республіки про судову владу, при виборі кандидатів на посаду судді варто дотримуватись принципу, що суддею може працювати лише громадянин Латвії – висококваліфікований та чесний юрист [13].

Статтею 9 Закону Китайської Народної Республіки «Про суддів» посаду судді може обіймати особа, яка ...має, як мінімум, дворічний стаж роботи, у випадку, якщо закінчила коледж або університет за юридичним фахом чи закінчила коледж або університет не за юридичним фахом, але при цьому володіє професійним знанням закону; або особа, що має, як мінімум річний стаж роботи, якщо ця особа має ступінь бакалавра права; на осіб, що мають ступінь магістра права або доктора права, вимога володіння стажем роботи не розповсюджується [14].

У Франції відповідно до ст. 16 Органічного закону про статус магістратури кандидати в магістрати повинні мати диплом про другий цикл вищої освіти або будь-який документ чи диплом того ж рівня... [15].

Відповідно до п. 1 ч. 6 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вищою юридичною освітою є вища юридична освіта ступеня магістра (або прирівняна до неї вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста), здобута в Україні, а також вища юридична освіта відповідного ступеня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку. Пунктом другим частини шостої статті 69 цього ж закону встановлюється, що стажем професійної діяльності у сфері права є стаж професійної діяльності особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти [6]. Збільшення ж стажу професійної діяльності з трьох років до п'яти років є необхідним для більш ґрунтовного оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями, які є необхідними для здійснення правосуддя. Переконані, що ґрунтовні професійні знання, навички та вміння для будь-якої людини, в тому числі і для кандидата на посаду судді, приходять з роками наполегливої та цілеспрямованої роботи.

Проте, застосування категорії «сфера права» при класифікації видів професійної юридичної діяльності створює певні ускладнення через свою загальність. В Конституції України і Законі України «Про судоустрій і статус суддів» відсутня конкретизація, в якій сфері права повинен працювати громадянин, що претендує на посаду судді. Тому можна зробити висновок, що професійна діяльність громадянина в будь-якій сфері права дає йому можливість претендувати на посаду судді. Зазначимо, що коло осіб, які працюють в сфері права, є досить широким: адвокати, прокурори, секретарі судових засідань, слідчі, вчені-юристи, нотаріуси, юрисконсультанти, судові виконавці, державні службовці та ін.

Крім цього, Рішенням Конституційного Суду України у справі про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України від 5 квітня 2011 року встановлено, що стаж роботи на посаді судді є різновидом стажу роботи в галузі права [16]. У листі Міністерства юстиції України від 30 вересня 2009 року щодо виконання вимог Закону України «Про нотаріат» повідомляється, що до стажу роботи у сфері права зараховується період роботи на посадах з реалізацією повноважень, пов'язаних з правоохоронними, правовиконавчими, правоустановчими функціями. За змістом робота у сфері права передбачає розробку або застосування норм права і носить систематичний характер. Вважаємо, що це період роботи в органах державної влади (в тому

числі в судах, органах юстиції, прокуратури), нотаріату, адвокатури, місцевого самоврядування, у профспілкових та інших громадських організаціях, на підприємствах, в установах, організаціях будь-якої форми власності [17].

З даного приводу абсолютно обґрунтованими є сумніви професора І. Марочкіна стосовно того, чи всяка діяльність в галузі права робить юристів професіоналами, які будуть готові повноцінно здійснювати функції носіїв судової влади. Вузька юридична спеціалізація, відсутність практичного досвіду кримінального, цивільного та адміністративного процесу аж ніяк не є критеріями професіоналізму юристів та ознакою якості корпусу суддів. Тому, вчений вважає, що оптимальним буде варіант, якщо стаж роботи в галузі права за юридичною спеціальністю набуватиметься в якості прокурора, помічника судді, прокурора, адвоката, юриста (захисника в кримінальних, адміністративних чи представника в цивільних справах). Саме практикуючи в судових справах юристи повинні складати більшість кандидатів на суддівські посади. Крім того, на думку І. Марочкіна, для досягнення єдності в роботі кваліфікаційних комісій суддів з оцінки якості «стажу роботи в галузі права» кандидатів на посади суддів доцільно розробити Інструкцію про порядок визначення стажу роботи у галузі права для кандидатів на посади суддів, де, крім переліку робіт у галузі права, варто передбачити повноваження кваліфікаційних комісій суддів з перевірки даних про стаж роботи кандидата [18, с. 18]. На нашу думку, дані питання повинні бути предметом не підзаконного нормативно-правового акту, а Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Висновки. Отже, вимога щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності кандидатів на посади суддів є додатковим (неосновним) структурним елементом їх правового статусу, оскільки впливає на обсяг їх прав та обов'язків. Крім того, вимога щодо юридичної освіти та стажу професійної діяльності кандидатів на посади суддів зумовлена потребами гарантування для фізичних та юридичних осіб неупередженого, об'єктивного та своєчасного правосуддя, здійснюваного кваліфікованими судьями з належним рівнем професійної підготовки.

Джерела та література

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628>.
2. Конституція Російської Федерації від 12 грудня 1993 року, з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.constitution.ru>.
3. Конституція Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 року, з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_r.pdf.
4. Конституція Киргизької Республіки від 27 червня 2010 року, з наступними змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru.
5. Конституція Домініканської Республіки від 10 січня 1947 року, з наступними змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=46&page=2>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898>.
7. Закон Республіки Молдова «О статусе судьи» от 20 июля 1995 года, из следующими изменениями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cnas.md/libview.php?l=ru&idc=183&id=555>.
8. Кодекс Республіки Беларусь «О судоустройстве и статусе судей» от 29 июня 2006 года, с последующими изменениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kc.gov.by/main.aspx?guid=21725>.
9. Органический закон Грузии «Об общих судах» от 4 декабря 2009 года, с изменениями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org.ru/docid/548f0a774.html>.
10. Закон Республіки Узбекистан «О судах» от 14 декабря 2000 года, с изменениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=68521.
11. Конституционный Закон Кыргызской Республики «О статусе судей Кыргызской Республики» от 9 июля 2008 года, с изменениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202352>.
12. Конституционный Закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» от 25 декабря 2000 года, с изменениями и дополнениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sud.gov.kz/rus/content/konstitucionnyy-zakon-o-sudebnoy-sisteme-i-statuse-sudey>.
13. Закон Латвийской Республики «О судебной власти» от 15 декабря 1992 года, с следующими

- изменениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=891>.
14. Закон Китайской Народной Республики «О судьях» от 1 июля 1995 года, с изменениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.uclg.ru/judge.htm>.
15. Органический закон Франции «О статусе магистратуры» от 22 декабря 1958 года, с изменениями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=877>.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини четвертої статті 26, частини третьої статті 31, частини другої статті 39 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України) № 3-рп/2011 від 5 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/622>.
17. Лист Міністерства юстиції України від 30 вересня 2009 року № 31-32/310 щодо виконання вимог Закону України «Про нотаріат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_310323-09.
18. Марочкін І. Є. Добір кандидатів на посади суддів / І. Є. Марочкін // Інформаційний вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2007. – Вип. 1. – С. 12-34.

Кравчук В. Требование о юридическом образовании и стаже профессиональной деятельности как структурный элемент конституционно-правового статуса судей в Украине. Статья посвящена анализу отечественного и зарубежного конституционного законодательства о судоустройстве и статусе судей в части требования о юридическом образовании и стаже профессиональной деятельности. Обосновано, что исследования природы института конституционно-правового статуса судей невозможно без характеристики его составляющих элементов. До последнего времени в науке конституционного права не создано теоретических оснований требования о юридическом образовании и стаже профессиональной деятельности для кандидатов на должность судьи. Проведенный анализ свидетельствует, что действующая редакция ч. 3 ст. 127 Конституции Украины учитывает положительный зарубежный опыт и в целом соответствует европейским демократическим стандартам, а конституционные положения конкретизируются в соответствующем специальном законе. Требование в отношении юридического образования и стажа профессиональной деятельности для судей является дополнительным (не основным) элементом их правового статуса, поскольку влияет на объем их прав и обязанностей. Кроме того, требование о юридическом образовании и стаже профессиональной деятельности кандидатов на должности судей обусловлено потребностями обеспечения беспристрастного, объективного и своевременного правосудия для физических и юридических лиц, осуществляемого квалифицированными судьями с должным уровнем профессиональной подготовки.

Ключевые слова: конституционно-правовой статус судей; правовой статус судей; стаж профессиональной деятельности в соответствии требования по юридическому образованию и стажа профессиональной деятельности ти; судья; юридическое образование.

Kravchuk V. The Requirement for Legal Education and Professional Experience as a Structural Component of the Constitutional and Legal Status of Judges in Ukraine. The article is devoted to the analysis of the Ukrainian and foreign constitutional legislation on the judicial system and the status of judges in terms of the requirements for legal education and professional experience. The key findings of the research argue that the study of the nature of the constitutional and legal status of judge institute is not possible without characterization of its constituent elements. Until recently, the requirements for legal education and professional experience in the constitutional law science lack theoretical grounding. The analysis shows that the current wording of Part 3 of Article 127 of the Constitution of Ukraine takes into account the positive foreign experience and, in general meets the European democratic standards, and the constitutional provisions are specified in the relevant special law. The requirement for legal education and professional experience is an additional (non-core) element of the judge's legal status as it affects the scope of his rights and responsibilities. In addition, the requirement for legal education and professional experience of candidates for judicial office is conditioned by the need to guarantee for the individuals and legal entities impartial, objective and timely justice, provided by qualified judges with the proper level of professional training.

Key words: constitutional and legal status of judges; legal status of judges; professional experience as required by legal education and professional experience; judge; legal education.